

PONOVO O »DVA TORZA O SREDNJOVJEKOVNOJ HRVATSKOJ POVIJESTI«

Josip Lučić

I

U HZ XVI, 1963, 315—319, uz prikaz rasprave S. Antoljaka, Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolici Zadra, Radovi Instituta JA, Zadar, IX, iznio sam neke napomene u vezi s pitanjima koja su se u posljednje vrijeme pokretala oko 1102. i dokumenta zvanog Qualiter (Q). Na te primjedbe osvrnuli su se B. Grafenauer (B. G.) u ZČ XVIII, 1965, 203—204, i N. Klaić (N. Kl.), Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII stoljeća, Zagreb 1967, 65. Kasnije sam se u HZ XVIII, 285—300, ponovo vratio na tu temu u prilogu »Dva torza iz srednjovjekovne hrvatske povijesti«. Slijedio je odgovor B. G. u ZČ XXI, 228—229, zatim zajednički odgovor njegov i N. Kl. u HZ XIX—XX, 517—535, pod naslovom »Pripombe k 'dvema torzama' = nedokončanima deloma) o srednjeveški hrvatski zgodovini«. Usput da spomenem — bilo je i pozitivnih reagiranja (usp. O. Mandić, HZ XVII, 509—510, ZČ XXI, 222—225).

U povodu moje ocjene spomenute rasprave S. Antoljaka, N. Kl. je napisala: »Prema tome, kad se i historičari (S. Antoljak, Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolici Zadra, i J. Lučić, u HZ XVI, 1963, str. 315) vraćaju na p. c. kao na izvor za postanak navedenog plemstva ili kao na 'državno-pravni' ugovor, onda dvostruko griješe. Jer ne samo da nisu u mogućnosti da autentičnim izvorima dokažu postojanje plemstva dvanaestero plemena prije sredine XIV st., već ostaju dužni odgovor i na pitanje kako je takav ugovor mogao nastati u feudalnom XII stoljeću. Uostalom, objektivna se historiografija danas ipak odlučila da zabaci p. c. (vidi B. Grafenauer) pa je i to jedan od dokaza da je neobrazloženo podržavanje zastarjelih teorija u bilo kojem vidu štetno po historiografiju. Osim toga, ono prikazuje hrvatsku povijest u potpuno krivom svjetlu, jer daje Kolomanu u Hrvatskoj takovu vlast kakvu on nikada nije imao«. (Pregled izvora, 65).

Uzalud sam se trudio da u tom odlomku koji se tiče mene nađem barem jednu tačnu rečenicu. Ni na jednom mjestu i nikada nisam tvrdio da je Q. izvor za postanak plemstva dvanaestero plemena i da je on »državno-pravni ugovor«. Naprotiv jasno sam napisao: »Qualiter po svojoj formi nije međunarodni ugovor« (HZ XVI, 316). Nigdje ne tvrdim da je Q. izvor za postanak XII plemena, nego samo da je on dokaz da je ta ustanova postojala u XII st. (ib. 318).

N. Kl. na drugom je mjestu iznijela još teže riječi. U HZ XIX—XX, 533—535, osvrnula se na moja »Dva torza...« riječima: »nije ispravan tumač tuđeg mišljenja«, ne donosi ništa nova, ne stoji na liniji kritičke historiografije; njegove rečenice »odaju nedovoljno poznavanje historijskog razvitka hrvatskih zemalja, strukture plemena i apsolutizma Anžuvina«, kod njega se »razotkriva nepoznavanje i problema 12-ero plemena i hrvatskih plemena uopće«, zatim »nije shvatio«... »u svom neshvaćanju«... »u takvoj zbrci misli i zaključaka koji se međusobno isključuju«... »neka dobro pročita isprave iz XIV st. pa će u njima vidjeti ono što smo mi svi vidjeli«, i sl. Ti su izrazi daleko ispod razine znanstvene diskusije, pa se protiv njih ne umijem ni braniti.

N. Kl. »temeljito« čita tuđe tekstove. Zato je mogla napisati i to da ja »pomoću egzistencije plemena Snačić« ograničavam terminus post quem non postanka Q. do god. 1178. To nisam nigdje napisao; taj se terminus odnosi na pleme K u k a r a (HZ XVIII, 298).

Što se tiče Šubića, napisao sam: »Ne možemo sve Šubiće i njihove ogranke uvrstiti u niže plemstvo u pol. XIV st.«, i zatim: »Bribirski se knezovi Šubići ne uzdižu...« (HZ XVIII, 295, 297). Razlikujem, dakle, bribirske Šubiće i ostale ogranke Šubića. N. Kl. mi podmeće slijedeće: »... primjer Šubića razotkriva nepoznavanje i problema 12-ero plemena i hrvatskih plemena uopće... Lučić je pokazao da ne razlikuje Bribirske župane ili kasnije knezove iz roda Šubića, od onih Šubića koji su ostali na svojim prvobitnim obitavalištima ili selima, među koje su se, npr., ubrajali Jošani u Lučkoj županiji... nije shvatio da su Bribirci j e d n a g r a n a Šubića koja je dobila ime po županskoj časti u bribirskoj županiji« (HZ XIX—XX, 534). Ili N. Kl. nije pročitala da sam napisao: »Šubiće i njihove ogranke« i posebno: »Bribirski knezovi Šubića«, ili svjesno govori neistinu.

Da li sam pogriješio što sam smatrao da se podatak u Q-u odnosi na Bribirske Šubiće ili neke druge ogranke Šubića, konkretno one u Lučkoj županiji? Vj. Klaić, koji je iscrpno obradio povijest Bribirskih knezova, tvrdi da Šubići iz Q. jesu Bribirski Šubići i da je »plemenština« svih Šubića bio Bribir (Bribirski knezovi od plemena Šubić, do god. 1347, Zagreb 1897, 17, i Hrvatska plemena od XII do XVI stoljeća, Rad JAZU 130, 36—37). F. Šišić kaže da se podatak iz Q. odnosi na Šubiće iz Bribira i da je kolijevka Šubića Bribir (Priručnik izvora za hrvatsku povijest, 498). U posljednje vrijeme i S. Antoljak tvrdi da Šubići iz Q. jesu porijeklom iz Bribira (n. nj., 59—60).

Jedino je M. Barada počeo neuvjerljivo natezati i bez ikakva naučnog dokaza tvrditi da Bribirci »ne moraju biti Šubići« da »Šubići i plemenski ne potječu iz Bribirske, nego Nadinsko-Sidraške, poslije Lučke župe, gdje žive i poslije u vrijeme, kad su neki njihovi srodnici već bribirski knezovi« (Postanak hrvatskog plemstva, ČHP 3, 1943, 209). N. Kl. je nekritički prihvatila to Baradino natezanje, samo da Šubiće pošto poto smjesti u Lučku županiju. Nije imala građanske smjelosti da o Vj. Klaiću, F. Šišiću i S. Antoljaku (samo da njih spomenem) izrekne kako njihov »primjer Šubića razotkriva nepoznavanje historijskog razvitka hrvatskih zemalja, strukture plemena«... »nepoznavanje i problema 12-ero plemena i hrvatskih plemena uopće«... da ne razlikuje »Bribirske župane ili kasnije knezove iz roda Šubića od onih Šubića koji su ostali u svojim prvobitnim obitavalištima ili selima, među koje su se,

npr., ubrajali Jošani u Lučkoj županiji«, da nisu shvatili »da su Bribirci jedna grana Šubića koja je dobila ime po županskoj časti u bribirskoj županiji«.

Podatak da je privilegij Andrije III podijeljen Pavlu Šubiću 1293. sumnjiv, našao sam u SCD VII, 164, gdje piše: »Listina u ovom obliku sumnjiva«. N. Kl. s nepotrebnom osornom ironijom zapisuje: »U takvoj zbrci misli i zaključaka koji se međusobno isključuju doista nas više ne iznenađuje što L. proglašava privilegij Pavlu Šubiću iz 1293. 'sumnjivom ispravom'. Istini za volju valja priznati da je L. posumnjao u privilegij banu Pavlu — on očito nije niži plemić — prije nego što ga je temeljito pročitao, jer da je to učinio, vidio bi da u njemu nema ništa sumnjiva (CD VII, 163—4)«. Pročitao sam privilegij od početka do kraja i vidio da ga Smičiklas smatra sumnjivim. Zbog toga sam to i napisao. N. Kl. očito nije opazila Smičiklasovu bilješku, zato da sakrije svoju površnost poseže za nedostojnim uvredama.

B. Grafenauer se upleo u ovu diskusiju s nepotrebnom oštrinom. Nije bio u diskusiji uopće dodirnut, ali je ipak smatrao potrebnim da veoma vehementno brani postavke N. Kl. i da istom žestinom napadne mene. Najprije u ZČ XXI, 228—229. Preskočit ću tvrdnju da se služim »zelo neurejenim in napačnim uporabljajem virov«. B. G. mi podmeće da pokušavam obnoviti »omajane temelje državno pravne legende« o g. 1102, premda sam se od takve tvrdnje izričito ogradio. B. G. se ne mora slagati s mojom argumentacijom o Kukarima kao dokazu da je Q. nastao prije 1193, ali nema prava tvrditi da je moj postupak nekorektan — tobože, da postavljenu dilemu upotrebljavam kao samostalni kriterij datiranja. On je čitavu moju argumentaciju jednostavno ispustio i prešutio.

Na drugom mjestu B. G. je u HZ XIX—XX, 517—530, pokušao osporiti moje postavke o g. 1102. i o Q.-u. Nije mi drago što nije razumio ili nije htio razumjeti smisao mog teksta u HZ XVIII, 285—287, gdje iznosim sumarni historiografski pregled mišljenja o Q.-u. Težište u tom prikazu bilo je da pokažem kako se u hrv. historiografiji smatra da je Q. — bez obzira što ga netko proglašava falsifikatom — podloga vijesti da su 1102. bili pregovori s Kolomanom, što niječu Šufflay, N. Kl. i on. N. Kl. je prva nakon Šufflaja zanijekala Q. kao izvor vijesti o pregovorima. Prema tome, čitavo njegovo izlaganje na str. 518—522 u HZ XIX—XX, je nepotrebno i suvišno, jer je to poznato. Sva moja diskusija je usmjerena na to: ne da li je Q. falsifikat ili nije, nego da li su 1102. bili pregovori i da li nam može poslužiti drugorazredni izvor, zapis Q., kao podloga za tu tvrdnju.

B. G. tvrdi da nisam razumio tekst N. Kl. jer ona stoji na stajalištu da se u Hrvatskoj nije plaćao porez (marturina), a ja sam napisao da ona tvrdi obratno. Evo teksta N. Kl.: »Takvu interpretaciju potvrđuje istodobna isprava Ludovika, izdana nekim zadarskim plemićima. Ludovik ih oslobođa marturine (potcrtao J. L.), koju bi 'more nobilium Croatiae' morali plaćati kralju ili banu sa svojih posjeda, na teritoriju Zadra« (HZ IX, 96). Na tu tvrdnju je odgovorio O. Mandić u HZ XI—XII, 178—179, pobivši tvrdnje N. Kl. Slično je učinio i Vl. Koščak u HZ XVI, 142, bilj. 4. Ako N. Kl. na jednom mjestu piše jedno, a na drugom drugo, neka izvoli javno reći čega se drži. Još uvijek ostaje otvoreno pitanje B. G-u i N. Kl.: tko je oslobodio plemstvo u Hrvatskoj plaćanja marturine?

Moram otvoreno reći da su me se neugodno dojmile dalje nekorektnosti B. G-a. Prinuđen sam prenijeti čitav njegov tekst. »Podobno nerazumljiva je miselna pot, po kateri je prišiel Lučić do naslednje trditve: 'Autorica u tom dokumentu (sc. Qualiterju »koji... smatra falsifikatom i legendom«) mijenja vladara, umjesto Kolomana stavlja Ludovika, pa taj falsifikat, tu legendu upotrebljava kao prvorazredni izvor za prilike XIV st. i isključivo na temelju takvog Q-a zaključuje da su ti predstavnici (sc. 12 plemena) bili od Ludovika I oslobođeni poreza uz obavezu vojne dužnosti« (294). Tu res ni već mogoće ne ponoviti Hauptmannovega stavka: 'Menda ni treba posebej naglasiti, da tu nobena beseda ne drži.« (HZ XIX—XX, 525'). B. G. dakle tvrdi da nije istina da N. Kl. iznosi da je Ludovik, a ne Koloman, podijelio nobilitet tj. oslobođenje poreza uz obavezu vojne službe pripadnicima 12 plemena. Najprije da vidimo što piše Q. Bitno je u tom dokumentu ovo: Koloman oslobađa pripadnike 12 plemena plaćanja poreza i dopušta im mirno uživanje zemlje uz obavezu vojne službe. Time im Koloman podjeljuje (ili potvrđuje) nobilitet. N. Kl. naprotiv jasno i nedvosmisleno kaže da je Ludovik, a ne Koloman, taj koji pripadnicima 12 plemena daje nobilitet i izričito se poziva na Q. da odredi nobilitet pripadnicima 12 plemena: oslobođenje od poreza i vojna dužnost (HZ IX, 94—96). Da ne bude kakve nejasnoće, evo opširnijeg teksta N. Kl.: »Prema bitnom sadržaju Qualitera, Koloman je priznao predstavnicima dvanaestero plemena oprost od plaćanja poreza i vojnu obavezu samo u slučaju defenzivnog rata. Ako hoćemo konstatirati, da li je to doista istina — ne u Kolomanovo doba, nego u XIV st., kad institucija dvanaestero plemena doista postoji — onda moramo prije svega utvrditi: 1. tko su bili plemići dvanaestero plemena u XIV st., dakle koji je titulus nobilitatis; 2. kakav je bio status tih plemića u XIV st. i 3. gdje su se plemići dvanaestero plemena u XIV st. nalazili« (HZ IX, 94). Na drugom mjestu piše: »... a kralj (sc. Ludovik) im je za uzvrat očito podijelio povlastice, koje ostalo plemstvo u Hrvatskoj tada nije imalo« (HZ XI—XII, 159). Zatim: »Zbog toga Ludovik dopušta da se organizira savez 12 plemena i sam podjeljuje njegovim članovima nobilitet« (ib. 162).

Dakle, N. Kl. sama tvrdi da nije istina da je Koloman podijelio nobilitet članovima 12 plemena, nego da je to uradio Ludovik. U Q. stoji obratno. N. Kl. ne priznaje davanje tog nobiliteta od strane Kolomana nego kaže da je to učinio Ludovik i tu tvrdnju temelji na Q-u. Što je ona drugo učinila nego u Q-u promijenila vladara? Umjesto Kolomana je Ludovik taj koji daje nobilitet pripadnicima 12 plemena. Ako N. Kl. nije napisala: »Ludovik... sam podjeljuje njegovim članovima (sc. ustanovi 12 plemena) nobilitet«, onda u mojem tekstu zaista »nobena beseda ne drži«. To je ujedno odgovor na izopačenu tvrdnju B. G.: »Neznan mi je historik, ki bi trdil, da je to zahtev postavil *Ludvik*«, tj. 10 konjanika, i da »zvezu z Ludvikom kot a v t o r j e m falzifikata pa je ustvaril šele Lučić« (HZ XIX—XX, 529). Molim ga da još jedanput pročita tekst N. Kl. u HZ IX, 94—97, pa će uvidjeti da to nije bio Lučić.

B. G. mi nepotrebno spočitava da sam »samovoljno prešiel preko omemb imena Snačićev v 14. stoletju«. Ne mogu, a da ga ponovo ne podsjetim na ono što sam o tom napisao u HZ XVI, 317.

Moram se ispričati što ću citirati još jedan pasus B. G. To je tačka 9, str. 526, u HZ XIX—XX: »Vehementno poudarjanje na podlagi listine CD XIII 87 — ponavljamo, u ispravi se ne spominje ni 12 sudaca ni lučka županija, niti 24 assessores i iudices (293) — kaže zopet le še eno značilno avtorjevo slabost, namreč njegovo slabo poznanje virov: če bi obrnil v istem zvezku CD le 9 listov nazaj in si ogledal tam objavljeno listino, ki je nastala v zvezi z isto potjo ogrske kraljice na Hrvatsko, bi namreč našel vse troje: viginti quatuor iuratos pro exquirendo iuribus regalibus, duodecim iuratos pro iudicatu et comuni iustitia obseruanda in regno Croacie ter spor na ozemlju Lučke županije (glede Karinjanov), ki ga obravnajo (XIII, 69—71)«.

Počnimo stvar od početka. N. Kl. je napisala: »Nije li dakle i ustanova 12 plemena u Hrvatskoj nastala pod sličnim uvjetima? I ovdje je kralj najprije poslao bana, a zatim i svoju majku da ispituju kraljevska prava. I ovdje su izabrani rotnici — 24 jurati assessores i iudices. Nije li se 12 zakletih sudaca u tom času biralo također iz 12 plemena u Lučkoj županiji?« (HZ XI—XII 159). Znao sam da ne postoji isprava koja nam kaže da su predstavnici 12 plemena iz Lučke županije. Pomislio sam da je možda ona ipak pronašla taj podatak. Budući da autorica nije na tom mjestu navela izvor, potrudio sam se da vidim odakle je te podatke crpla. Malo niže u bilj. 238. poziva se na bilj. 73. Pogledao sam je na str. 135. Tu sam pronašao da ona citira CD XIII, 86—87, i da izričito navodi pasus: »perceptis et auditis viginti duos iuratos pro exequendis iuribus nostris regalibus in regno Croacie per nos deputatos«. Tu ispravu citira još na nekoliko mjesta (npr. str. 138, bilj. 93; str. 156, bilj. 219; i HZ IX 93, bilj. 61). To je dakle jedina isprava i izvor za gornju tvrdnju. Otvorio sam ponovo tu ispravu od 28. XII 1360. i vidio da se u njoj spominju samo »viginti duos iuratos« (SCD XIII 87—88). To isto piše i u navedenoj bilješci na str. 135 kod N. Kl. Prema tome, N. Kl. citira izvor u kojem piše »viginti duos«, a prevodi »dvadeset četiri«. Na taj sam propust upozorio i rekao da u izvoru piše jedno, a u tekstu N. Kl. drugo. Molim B. G. da mi pokaže mjesto gdje N. Kl. citira isprave iz CD XIII, str. 69—71, 79—83, na koje on mene upućuje. N. Kl. je došla do broja 24 iz Šišićeva Priručnika, str. 491, gdje on parafrazira tu ispravu, a ne iz teksta isprave na koju upućuje B. G. Podatak da su pripadnici ustanove 12 plemena iz Lučke županije ne nalazi se u toj ispravi. N. Kl. je to jednostavno izmislila. Idimo dalje! Otvorio sam SCD XIII i pročitao ispravu na str. 79—83 od 21. XII 1360. na koju me B. G. upućuje. Začudo, otkrio sam da tamo piše slijedeće: »viginti duos iuratos pro exequendis iuribus nostris regalibus in regno Croacie per nos deputatos« (str. 82). Opet broj 22, a ne 24, kako tvrdi B. G. Mogao je, dakle, biti barem toliko obazriv da me ne upućuje na pogrešan izvor. Jedino u ispravi od 28. XII 1360. na str. 70. spominju se »viginti quatuor iuratos... nec non duodecim iuratos«. Ali to je sve! To nema veze s ustanovom 12 plemena i njenim pripadnicima. Uzalud u tim ispravama tražimo da pronađemo podatke o ustanovi 12 plemena i njihovom smještaju u Lučkoj županiji. U njima tih podataka nema, pa su te isprave za ovaj slučaj potpuno bespredmetne. Prema tome ostajem pri svojoj tvrdnji o spornoj ispravi od 28. XII 1360.

II

Prijeđimo preko podmetanja i uvreda. Pogledajmo kako stoje naučne postavke njihovih kritičara.

B. G. ustraje u nazivu da je Q. listina (ZČ XXI, 229; HZ XIX—XX, 522 i d.). Poslije Baradine analize tog izvora nema više smisla o tome govoriti. Q. nema ni formalnih ni sadržajnih elemenata isprave. To je drugorazredni zapis, sastavak o jednom povijesnom događaju: pregovori s Kolomanom 1102 (HZ XVI, 316).

Nije potrebno upotrebljavati za taj zapis riječ falsifikat, krivotvorina. »Falsifikat (od latinskog falsus, lažan) krivotvorena stvar, patvorina; lažno izdanje ili izrada; iskrivljavanje, izvrtanje činjenica, lažan prikaz« — »Krivotvorine (falsifikati; lat. falsus kriv, lažan i facere načiniti), kopije, imitacije ili preinake umj. djela, dokumenata, novčanica i dr., izrađene radi prijevare ili obmane« (Enciklopedija Leksikografskog zavoda, II izdanje, sub voce). »Najobičniji povod falsificiranja vazda je bilo opravdanje nekoga faktičnoga posjeda ili prava (nekoć možda i na nekorektan način stečena), a onda težnja, da se dođe do nekog novoga posjeda ili prava« (Šišić, Priručnik, 25). »O potvorbi je pri zgodovinskih virih mogoče govoriti v dvojni obliki: najprej o falzifikatu v pravnem pomenu te besede, poleg tega pa pri zavestnem napačnem prikazovanju dogodkov ali stanja v sicer pristnem viru. O falzifikatu v ožjem smislu govorimo takrat, kadar je nastal v drugem času ali v drugih okoliščinah (zlasti po drugem avtorju!), kakor bi rad to sam po sebi predstavljaj« (B. Grafenauer, Struktura in tehnika zgodovinske vede, Ljubljana 1960, 374).

Nijednu od tih definicija ne možemo primijeniti na Q. kao falsifikat u doslovnom smislu riječi. Može biti sporno dali su pregovori s Kolomanom tekli upravo onako kako to Q. spominje. Nije, međutim, sporno da su pregovori postojali. Poznavajući srednjovjekovnu izvornu materiju mogu reći da je malo isprava i izvora kojim se ne bi moglo hiperkritikom osporiti vjerodostojnost. Ja ću tako daleko poći pa reći da se može osporiti vjerodostojnost i notarskim spisima, jer se i u njima može naći pogrešaka (kao što se i nalazi), pa reći: ovo je ovdje netačno, nismo sigurni da li je i ostalo tačno! Q. nije nastao zbog materijalne koristi sastavljača niti zbog izmišljanja nekih prava koja članovi ustanove 12 plemena nisu već imali prije pol. XIV stoljeća. Zato otpada motiv da se Q. falsificira.

Barada je poduzeo napor da dokaže da su pripadnici ustanove 12 plemena iz Lučke županije ili njene neposredne okolice (»svako pojedino od tih 12 plemena potječe iz Lučke županije ili njene neposredne okolice«, ČHP 3, 1943, 211). Koloman je, tvrdi on, napose nagradio kao svoje pristaše ta plemena iz Lučke županije, pa su oni postali kraljevski comesi tj. izravni kraljevski časnici u kraljevskim gradovima i na imanjima (ib. 215). N. Kl. je prihvatila Baradinu misao s tim da je teritorij na kojem se javlja savez 12 plemena ograničila samo na Lučku županiju. Savez je, kaže ona, osnovan s ciljem da Ludovik nađe oslonac u nižem plemstvu kako bi učvrstio vlast u Hrvatskoj, da se osloni na jedan sloj u Hrvatskoj (HZ XI—XII, 158—162).

Sličnost između teza Barade i N. Kl. je očigledna: 12 plemena živi u Lučkoj županiji. Dok Barada kaže da su ona bila oslonac Kolomanove vlasti

u Hrvatskoj u XII st., N. Kl. umjesto Kolomanove vlasti kaže da su bila oslonac Ludovikove vlasti u pol. XIV st. Lokaciju u Lučku županiju 12 plemena prihvatili su kasnije i O. Mandić (HZ XVII, 509, premda je u HZ V, 3—4, 293—295, povlaštena bratstva smještao između Zrmanje i Krke, odnosno Zrmanje i Neretve) i B. Grafenauer u HZ XIX—XX, 526—527. Poteškoća nastaje kada treba odrediti što se razumijeva pod teritorijalnim opsegom Lučke županije. Barada je zacijelo mislio prvotnu Lučku županiju u okolici Zadra sa sijelom u Karinu, onu koja se podrazumijeva u XII st. N. Kl. očito smatra da treba podrazumijevati Lučku županiju u XIV st. kada ona obuhvaća teritorij od Zrmanje do srednje Krke pa sve do mora i Zadra, tj. područje negdašnjih županija Lučke, Ninske, Sidraške, Bribirske (o tim promjenama vidi kod Vj. Klaića, Bribirski knezovi, 10). Bilo bi potrebno da N. Kl. tačno odredi što smatra teritorijem Lučke županije i da li će u nju smjestiti ili ne Bribirske Šubiće, ako Bribir u XIV st. pripada Lučkoj županiji.

U Lučku županiju ne mogu se smjestiti svi pripadnici 12 plemena. Ondje nema Snačića, a ne spominju se ni Kukari prije početka XV st. Antoljak je bio primoran proširiti teritorij na kojem žive članovi 12 plemena: Nin — Novigrad — Bribir — Skradin — Biograd n/m. To nije područje Lučke županije XII st., ali jest one iz XIV st. Trebalo bi da kaže na koje stoljeće misli (Antoljak, Radovi IX, 59). Odlučno stojim na stanovištu da pripadnici 12 plemena nisu živjeli isključivo na području Lučke županije upravo zbog Snačića, koji se doduše javljaju u Trogiru i Splitu, ali ne i u okolici Zadra, i ne znamo da li su oni uopće plemići u smislu pripadnika 12 plemena, te Kukara koji u XII st. žive blizu Splita i Klisa (o smještaju tih dvaju plemena v. Barada, n. dj. 209). Detaljna raščlamba porijekla i »plemenštine« drugih plemena spomenutih između 12 plemena, a nalaze se u Lučkoj županiji, mogla bi pokazati da im plemenština nije bila u Lučkoj županiji nego da su se ovamo doselila kao ogranci u kasnijim stoljećima, tj. do XIV i XV st., a da im plemenštinu treba tražiti drugdje.

Da li je ustanova 12 plemena nastala upravo u pol. XIV st. kao staleška organizacija nižeg plemstva? Analizirajmo izvore u kojima se spominje ta ustanova od najmlađih prema najstarijim (o tim izvorima v. B. G., HZ XIX—XX, 527, bilj. 47).

1459. banovac Mihajlo Živković objašnjava baštinsko pravo hrvatskih plemića i s obzirom na baštinstvo i očinstvo hrvatskih plemića kaže da posjedi svih plemića 12 plemena kraljevstva Hrvatske prelaze na najbližeg muškog nasljednika i da se ne smije otuđivati više od 3 gonjaja (qualiter descendunt hereditaria et patrimonialia nobilium Crohatorum, quod omnes possessiones omnium nobilium duodecim generationum regni Croatie descendunt in prolem masculinam germanis propinquis de eorum prole descendunt de uno in aliud, que possessiones dictorum nobilium non sunt aliendae extraneis in eorum preiudicio, neque pro anima testare, neque legare ultra tres gognaios; Šišić, Priručnik 494—495). Izvor, dakle, kaže da se posjedi 12 plemena Hrvatske nasljeđuju u muškoj liniji i da se ne smije otuđiti više od 3 gonjaja. O nekoj političkoj ulozi pripadnika 12 plemena ništa se ne govori.

10. VI 1370. Ladislav, biskup njitranski, i župan Sarahen, poslanici kralja Ludovika na sastanku u mjestu Podgradia u Lučkoj županiji, u ime kralja potvrđuju Filipu Franovom iz Zadra posjed Bychouci u Lučkoj županiji, daro-

van od kralja njemu i njegovom pok. bratu Stjepanu da ga uživa u slobodama kao što »ceteri nobiles regni Croacie duodecim generacionum possessiones ipsorum tenent et conseruant mandando banis constitutis et constituendis, ut ipsos in premissis libertatibus debeant conseruare«. Osim toga predaju mu se imanja plemića Draganića u Lučkoj županiji i drugi posjedi (SCD XIV, 268—269). Izvor nam kaže da su plemići 12 plemena uživali stanovite libertates na svojim posjedima.

S tim je izvorom u vezi dokument kojim kralj Ludovik 5. X 1359. daje pravo rečenom Filipu Franovom iz Zadra i njegovoj braći i najbližim rođacima od plemena Draganića da na svojim posjedima izvan grada Zadra, a u kraljevstvu Hrvatske (ipsi quasdam possessiones extra terminos civitatis nostre Iadrensis in regno Croacie iusto titulo haberent acquisitas et patrimoniales) uživaju poput plemića 12 plemena (ut ipsos et eorum generationes in omnibus hijs libertatibus et consuetudinarijs legibus, quibus nobiles regni Croacie duodecim generacionum pociuntur; Antoljak, *Miscellanea* II—IV, 15—16). Iz izvora se vidi da pripadnici 12 plemena uživaju »libertates et consuetudinarias leges«. Za te povlastice se bore da ih dobiju i drugi plemići izvan te ustanove.

U izvoru od 28. XII 1360. kaže se da su »Iwan et Lachkow filii Touordia et Tuercho filius Georgii Grubig« ustali protiv »comitem Iwan filium condam comitis Nelepuch, comitatum de Orbaz et de Zana« tvrdeći da su oni u distriktu Cetini bili plemići u onom smislu (eo nobilitatis titulo) kao plemići 12 plemena i da su imali baštinu (hereditatem) u tom distriktu (quod ipsi in districtu de Chetyrna ab auo et prothauo semper nobiles et omni eo nobilitatis titulo, quo nobiles duodecim generacionum regni Croacie potirentur, vsi semper extitissent et hereditatem in dicto districtu Chetyrne habuissent et habere deberent). Župan Ivan Nelipčić je odgovorio da tužitelji nisu imali ni plemstva ni baštine u Cetini. Pošto se čulo mišljenje 22 prisežnika (viginti duos iuratos pro exequendis iuribus nostris regalibus in regno Croacie per nos deputatos) zaključeno je »quod iidem Iwan, Lachko et Tuercho, ac eorum predecessores de nobilibus duodecim generacionum regni Croacie ortum et originem non habuissent, nec haberent« tj. da tužitelji nisu pripadali, niti su pripadnici ustanove 12 plemena (SCD XIII, 86—89). Navedeni izvor je dokaz da su neki pokušali sebe prikazati kao pripadnike 12 plemena, da imaju baštinu (hereditatem) u cetinskom distriktu koja im daje pravo na »titulum nobilitatis« (Šišić, *Priručnik*, 491—492). U izvoru ne stoji da su Ivan Nelipčić i Grgur Budislavić, župan krbavski, i Nasmon Petra Karinjanina pripadnici 12 plemena, nego samo da su nobiles et iurati regni Croacie. I u tom slučaju radi se o zemljoposjedu i pravima vezanim uz njega.

Upoznajmo posljednji i dosad najstariji prvorazredni izvor. 1350. pred banom Stjepanom u Lučkoj županiji raspravljalo se o tome da li Virevićima treba priznati pravo da se uvrste u ustanovu 12 plemena. Zaključeno je da ne spadaju u tu ustanovu i da joj nikad nisu pripadali, iako su imali ženidbene veze s hrvatskim plemićima i s plemićima pripadnicima 12 plemena (licet de nulla generatione duodecim generationum Croatorum su... fuissent et in numero nobilium extitissent), ali da ih se zbog ženidbenih veza između njih i Hrvata plemića »parentelam ipsorum de Vyrovnygh matrimoniali copula hinc et hinc celebrata fuisset et ipsi Croati de progenie Virovnygh [ipsorumque filias] duxissent in uxores legitimas« može ostaviti u plemstvu, iako ne u

plemstvu 12 plemena, »et sic ipsa progenies Virovnyg in numero nobilium permansissent et nunc permanere« (SCD XIII, 631; Šišić, Priručnik, 488).

Iz navedenih prvorazrednih izvora možemo izvući ove zaključke:

— da su pripadnici ustanove 12 plemena nasljeđivali svoje posjede po muškoj liniji i da se posjedi nisu smjeli otuđivati u velikim površinama (izvor iz g. 1459);

— da su uživali na svojim posjedima stanovite »libertates« i »consuetudinarias leges« koje su mogli dobiti kraljevskom ispravom i da su ta prava mogli steći i drugi koji nisu članovi te ustanove (izvor iz g. 1370. i 1359);

— da im je njihova »hereditas« davala posebni »titulum nobilitatis«, za koji su se borile osobe izvan ustanove 12 plemena (izvor iz g. 1360);

— da netko usprkos tome što je imao ženidbene veze s pripadnicima ustanove 12 plemena nije mogao ući u tu ustanovu (izvor iz g. 1350);

— da su prava pripadnika ustanove 12 plemena vezana jedino i isključivo uz posjede: hereditas, possessio, patrimoniales, pa odatle proizlaze prava: libertates, consuetudinaria lex i titulus nobilitatis posebne vrste;

— da u Hrvatskoj postoje plemići »nobiles Croati« koji nisu uključeni u tu ustanovu pa su, prema tome, posebna ustanova;

— da se pripadnici ustanove 12 plemena ne spominju u bilo kakvoj vezi kao politička potpora kralju u vrijeme kad se u navedenim izvorima spominju;

— ne znamo ni za kojeg plemića u XIV st. da je član te ustanove. Navedeni izvori ne spominju ni jedno ime;

— da u XIV st., tačnije g. 1350, ta ustanova nema 12 članova, jer se Virevići bore da uđu u nju zacijelo na nečije ispražnjeno mjesto. Slična je stvar i s izvorom iz g. 1370.

Poći ću u izvodima dalje. Isprava iz 1350. nedvosmisleno nam kaže da je ustanova 12 plemena stara i prastara ustanova koja postoji mnogo prije 1350, jer se Virevići pozivaju na davne ženidbene veze s pripadnicima te ustanove zahtijevajući upravo zbog njih primitak u tu ustanovu. Ne traže da ih se prizna plemićima jer oni »in numero nobilium extitissent« (negacija nulla ne može se odnositi na extitissent jer bi se odnosila i na sve ostale glagole iza njega. — O tom dokumentu usp. i druga mišljenja N. Kl. u HZ IX 92, zatim O. Mandić, HZ XI—XII, 193—194, oboje s literaturom) nego da ih se primi među 12 plemena, da idu korak više i dalje. Ne uspijeva im. Potvrđuje im se da su bili i da ostaju plemići — »in numero nobilium permansissent et nunc permanere« i ništa više.

Taj nam je izvor pouzdan dokaz da:

— ne smijemo ustanovu 12 plemena dovoditi u bilo kakvu vezu s Ludovikom kao osnivačem ili osloncem njegove vlasti;

— to nije nikakva staleška organizacija koja se bori protiv samovolje velikaša, jer župan, velikaš Ivan Nelipčić uzima tu organizaciju u zaštitu;

— Virevići ne mogu postati članovi te organizacije, iako su niži plemići;

— ta je organizacija dapače neki put protiv nižih plemića;

— ona nije staleška organizacija nižeg plemstva, jer ne obuhvaća sve niže plemiće u Hrvatskoj, pa čak niti sve niže plemiće Lučke županije (slučaj Virevića);

— ne mogu samo neki predstavnici nižeg plemstva iz Lučke županije, uključeni u 12 plemena, biti predstavnici cjelokupnog nižeg plemstva Hrvatske

i oslonac Ludovikovog apsolutizma po čitavoj Hrvatskoj, jer ta ustanova ne obuhvaća ni sve niže plemiće Lučke županije.

Ne niječim da nije postojala borba nižeg plemstva protiv višeg u Hrvatskoj u XIV st., ali tvrdim da u to ne treba miješati ustanovu 12 plemena. Treba prestati s razrađivanjem Šufflayeve zablude da je ustanova 12 plemena obrambeni savez nižeg plemstva protiv velikaša. Time neumoljivo pada sva ona konstrukcija o razvoju hrvatskog plemstva usmjerenog prema stvaranju ustanove 12 plemena u polovici XIV st. kao staleža nižeg plemstva («Vjerojatno mi je uspjelo pokazati kako se pomoću kraljevske vlasti počeo prvi put u srednjovjekovnoj Hrvatskoj organizirati stalež nižega plemstva» — N. Kl. u HZ XI—XII 161), jer ustanova 12 plemena ne postoji tek od polovice XIV stoljeća.

Ako nam je dopušteno izvesti neke zaključke, možemo reći: Ustanova 12 plemena u polovici XIV st., tačnije 1350, nije neka snažna staleška organizacija nižeg plemstva, jer u nju nisu uključeni svi niži plemići, čak ni oni koji to žele biti. Ona se u to vrijeme osipava. To je ustanova čiji članovi imaju posjede, baštine i uživaju posebne privilegije. Budući da su neki tvrdili da su imali baštine u cetinskom distriktu i radi toga traže »titulum nobilitatis« koji imaju pripadnici ustanove 12 plemena, indirektno smijemo zaključiti da su pripadnici ustanove 12 plemena imali posjede i prava izvan Lučke županije, da njoj ne pripadaju i da odatle ne potječu. Da su pripadnici ustanove 12 plemena morali biti isključivo iz Lučke županije, u izvoru od 28. XII 1360. reklo bi se izričito da nisu pripadnici te ustanove jer nemaju baštinu u Lučkoj županiji, ne bi se uopće vodio spor da li netko ima ili nema hereditatem u cetinskom ili bilo kojem drugom distriktu. U ispravi iz 1459. općenito se govori o pravima pripadnika ustanove 12 plemena sa područja čitave Hrvatske, a baštine iz Lučke županije se uopće ne spominju. Da su se ta prava odnosila samo na Lučku županiju, odnosno članove 12 plemena iz Lučke županije, to bi se napose istaklo. U naletu Ludovikovog apsolutizma nastoje se pripadnici te ustanove zaštititi u tom smislu da očuvaju svoje stare privilegije. Ludovik ih štiti tek toliko da ne dopušta uključivanje u tu ustanovu onih koji nisu prije polovice XIV st. bili njeni članovi. Time je ta ustanova osuđena na neminovnu propast i ona poslije 1370. jednostavno odumire — zacijelo zaslugom Ludovikovom. Ludovik daje i drugim osobama prava i privilegije članova ustanove 12 plemena pa time umanjuje njenu važnost i značenje. Ludovik od te ustanove ne traži niti dobiva ikakvu potporu. Izvori ne govore o tom ni riječi. Samo jaki mogu biti oslonac vlasti, a slabi tek ako su masa; pripadnici 12 plemena nisu ni jedno ni drugo. Ta je ustanova u stvari smetnja Ludovikovom apsolutizmu, zato utrnjuje za vrijeme njegove vladavine. Polovica XIV st. nije početak te ustanove nego početak njenog svršetka. Ona se više ne pomlađuje. Iz prvorazrednog izvora može se zaključiti da ustanova 12 plemena postoji davno prije 1350. Time bi naša diskusija mogla završiti.

Međutim, postoji drugorazredni izvor, zapis nazvan Qualiter. Ono što nam ne kazuju prvorazredni izvori nalazi se u njemu. Po njemu znamo konkretno tko su sve članovi ustanove 12 plemena, koja su im stvarna prava i dužnosti, tko im je podijelio privilegije i kada.

Temeljno je pitanje u koje ga vrijeme treba datirati. Dosad je nekim povjesničarima bila kamen spoticanja činjenica da se ustanova 12 plemena javlja

u prvorazrednom izvoru 1350. Zbog toga su se uporno držali te godine, odnosno polovice XIV st., kao postanka te ustanove i izvora. Analiza isprave u kojoj se prvi put spominje ta ustanova ne daje pravo na tu isključivost. Dapače, njen sadržaj upućuje na nedvosmislen zaključak da je ta ustanova postojala i prije pol. XIV st. Raščlanjujući sadržajnu stranu Q-a M. Barada i M. Kostrenčić došli su do zaključka, prvi: da je Q. sastavljen najkasnije u XII st., jer da je Q. sastavljen prema stanju donacionalnog sustava XIII ili XIV st., kako se obično uzima, feudalnim odnosima, koji se u Q. nalaze, ne bi bilo traga (ČHP, 3, 213); drugi: »iako zapis potječe iz XIV st., ne može se pretpostaviti da bi se u XIV st. mogao krivotvoriti dokument koji sadrži toliko autentičnih feudalnih elemenata iz početka XII st.« (Enciklopedija Jugoslavije 6, Pacta conventa, str. 404). Upozorio sam da se uzus da kralj zahtijeva od nekog plemena 10 konjanika kao vojnu službu ne upotrebljava u XIV st., nego u XII st., da nema isprave ni dokaza da Ludovik daje nobilitet pripadnicima ustanove 12 plemena niti isprave kojom ih oslobađa plaćanja poreza i dopušta mirno uživanje posjeda. Za sve te dokaze može se reći da su bili otprije poznati, ali ih ni N. Kl. ni B. G. nisu uspjeli oboriti ni jednim valjanim i prihvatljivim protudokazom, ni jednom konkretnom činjenicom.

Pošao sam korak dalje. Ako neka plemena spomenuta u Q. ne žive u pol. XIV st., Q. nije mogao nastati u to vrijeme. Nastao je tada kad su ona živjela. Prvi slučaj sa Snačićima. Ne žive u XIV st. okupljeni u plemenu. Njihovo spominjanje u Trogiru i Splitu ne kazuje nam ništa drugo nego da su postojale neke osobe s prezimenom Snačić. Podatak da Nelipčići vuku porijeklo od Snačića neupotrebljiv je zato jer spominjanje Snačića umjesto Nelipčića dokazuje da je Q. sastavljen prije nego su se navodno Snačići počeli nazivati Nelipčići. Zbog jasnog i nedvosmislenog pisanja plemena Snačić u Q., Q. se ne može datirati ni u početak XIV st. Prema tome, ne može se niti postanak ustanove 12 plemena staviti u XIV st. Neosnovana je napomena da sastavljač Q. ne spominje krbavske Gusiće ni cetinske Snačice jer bi ih morao označiti dvostrukim imenom kao što je to učinio kod Karinjana-Lapčana. Budući da spominje dvostruka imena, odnosno prezimena, bio bi spomenuo i ostala, a ne samo Karinjane-Lapčane, da mu je to bilo potrebno.

U Q. se spominju Murići (Citići). Smatralo se da to treba čitati Mogorovići. Tako sam i ja držao. Jedan mi je historičar rekao da je otkrio postojanje Murića; pokazao mi je gdje su se nalazili i kad su živjeli. Budući da ne želim prejudicirati njegovu otkriću, zadovoljit ću se s konstatacijom da je pleme Murića tačno zapisano i da ono postoji. Egzistencija plemena Kukara primorava nas da Q. datiramo u XII st. Oni se javljaju posljednji put 1178. u blizini Klisa i Splita (Klaić, Rad JAZU 130, 36; Barada, n. dj., 208). Ova činjenica zahtijeva da se Q. datira kao terminus post quem non u XII st. Pleme Kukara, koje se u poč. XV st. javlja u okolici Zadra, ne dolazi u obzir jer oni žive kad ustanova 12 plemena više ne postoji. Podatak iz Q. da kralj traži 10 konjanika u obrambenom ratu, potvrđen je u darovnici krčkom knezu Bartolu 1193. i Gradecu 1242. (u Slavoniji). Primjedba B. G. da su u Q. radi o traženju vojne službe od 10 konjanika po jednom plemenu, a u ispravi iz 1193. od jednog velikaša ne predstavlja neku poteškoću. Koloman 1102. traži vojnu službu od plemena, a Bela III od velikaša. To je u skladu s razvojem hrvatskog društva:

pleme gubi političku važnost, a dobiva ga pojedinac, kraljev službenik, feudalac. Upravo i taj podatak zahtijeva datiranje Q. u XII stoljeće.

Prvorazredni izvori do XIV st. i u XIV st. dokazuju da su pripadnici ustanove 12 plemena imali povlastice vezane uz posjedovanje zemlje. Q. ni u čemu ne protuslovi tim povlasticama niti posjedovanju zemlje, dapače ih konkretizira. Zaključujemo da je sadržaj Q., što se toga tiče, istinit.

Preostaje pitanje da li je 1102. Koloman pregovarao s predstavnicima 12 plemena u tom smislu da im zajamčuje slobodno posjedovanje zemlje i oslobođenje od plaćanja poreza uz obavezu vojne službe? Nijedan dokument od XII—XIV st. ne kaže da prije pol. XIV st. nisu postojale povlastice i to slobodno posjedovanje zemlje i oslobođenje plaćanja poreza za pripadnike 12 plemena. Q. konkretizira da oni te povlastice uživaju od XII st. Nijedan prvorazredni dokument ne kaže da to nije istinito. Posebno upozoravam na ispravu iz 1193. u kojoj se spominje obaveza vojne službe. Ta je isprava dokaz da su u Q. zapisani podaci iz XII st. U kasnijim ispravama (osim Gradeca 1242. u Slavoniji) nije taj uzus zapisan. Pogotovu nema takva primjera u XIV stoljeću.

Primjedba N. Kl. da mi ne znamo da li su neki pripadnici ustanove 12 plemena u XII i XIII st. bili plemići (HZ XIX—XX, 534) nije na mjestu. Nema prvorazrednog dokumenta koji će nam reći da su oni kao pripadnici i zbog pripadnosti toj ustanovi plemići. Nijedan izvor pa ni oni iz XIV st. ne kazuju izričito: taj i taj je plemić jer pripada ustanovi 12 plemena. Dosad se u povijesnoj nauci išlo obratnim smjerom da se za neke plemiće dokaže da su plemići: taj je plemić jer je u Q. zapisan kao pripadnik ustanove 12 plemena, ima posjed koji mu daje titulum nobilitatis. Npr., za Kukare nemamo prvorazrednog podatka od XII—XV st., prema dosad objavljenoj građi, koji bi nam posvjedočio da su plemići. Jedino su kao plemići zapisani u Q. Ista je stvar i s Poletčićima. I oni su jedino u Q. zapisani kao plemići. O Snačićima kao plemićima imamo samo jedan drugorazredni izvor — dakle vrijedan kao i Q. — za koji ne možemo pouzdano pretpostaviti niti to da je tačno zapisan. To je navod koji se odnosi na god. 1344: »Vladislava relicta Neliptii generationis Suadcich« (usp. V. Klaić, VHAD N. S. III, 1898, 6; M. Barada, VHAD, N. S. XVI, 1935, 140). Za ostala plemena imamo u prvorazrednim izvorima dokaze da su bili plemići u XIII i XIV stoljeću.

Zaključak: raščlamba prvorazrednih izvora iz polovice XIV st. i Q. iznijela je: Ustanova 12-ero plemena nije nastala na poticaj Ludovika, on je nije osnovao, čak je nije niti podupirao. Ta se ustanova u pol. XIV st. pokazuje kao stara i prastara institucija hrvatskog društva. Ona nije staleška organizacija nižeg plemstva, premda su, prema Q., njeni članovi većinom neka niža plemena koja u hrvatskom društvenom i političkom životu nisu igrala primjetljivu ulogu (Poletčići, Čudomirići, Lasničići, Jamometići i sl.). Zbog svoje sporedne političke uloge općenito, ta plemena nisu mogla biti oslonac Ludovikovom apsolutizmu i njegovoj borbi u lomljenju hrvatskih velikaša u pol. XIV st. Činjenica je, npr., da velikaš Ivan Nelipčić zaštićuje tu ustanovu od onih koji su prisvajali njena prava. Zato ona nije bila uperena protiv velikaša. Dodajmo da su i Šubići njeni članovi, a da ti Šubići mogu biti i oni iz Bribira, jer nemamo dokaza da su to baš oni iz Jošana. To nije staleška organizacija nižeg plemstva jer ne obuhvaća sve niže plemiće u Hrvatskoj. Ona ne učlanjuje isključivo niti niže plemiće iz Lučke županije. Iako se najveći broj plemića spo-

menutih u Q. nalazi u Lučkoj županiji, ne moramo baš njih uključivati u ustanovu 12 plemena. Naime, neki njihovi suplemenici žive izvan Lučke županije i poznatiji su izvan nje nego u Lučkoj županiji. Upravo ti, izvan Lučke županije, mogli su biti članovi 12 plemena. Jer, ako su pripadnici te ustanove bili oslonac Kolomanove, odnosno Ludovikove vlasti, morali su biti rasuti po čitavoj Hrvatskoj. Sigurno je da su Kukari izvan Lučke županije u XII st., a Snačići čitavo vrijeme svoga postojanja. Prava članova te ustanove vezana su isključivo uz njihove posjede: da ih mirno uživaju i ne plaćaju porez. Te privilegije uživaju i ostali plemići u Hrvatskoj. Nijedan prvorazredni izvor to nije mogao osporiti. Prema Q. plemena pripadnici te ustanove bila su dužna ići u obrambeni rat s 10 konjanika. Taj je uzus poznat u XII st. u Hrvatskoj, tačnije 1193. U XIII i XIV st. nije on više poznat u Hrvatskoj (izuzetak je Slavonija). U Q. piše da su pripadnici ustanove 12 plemena potvrdu svojih prava: mirno uživanje zemlje i oslobođenje od plaćanja poreza dobili od Kolomana. Nemamo razloga u to sumnjati tim prije što nijedan prvorazredni dokument direktno ne kaže da to nije istinito. Od pojave privatnog vlasništva do danas osnovno je pitanje kod bilo koje političke promjene: osiguravanje uživanja posjeda, vlasništva. U feudalizmu — neki put samo formalno — to pravo osigurava ili oduzima kralj. Iz nesmetanog uživanja posjeda izviru sva prava i dužnosti u feudalizmu. N. Kl. kaže da je Hrvatska imala izuzetan položaj zahvaljujući jednom povlaštenom sloju u Hrvatskoj (HZ IX, 99). B. G. zna da su hrvatski plemići dobili priznanje svojih prava u feudalnim okvirima na saboru prilikom Kolomanova krunjenja za hrvatskog kralja. Dakle upravo od Kolomana. »Ali je bila za takšen poseban položaj Hrvatske potrebna pogodba? D o k a z a z a n j o n i m a m o n i k a k e g a . Teško je s takim dvoumnim izrazom imenovati tudi brezdovomno formalno priznanje Kolomanove oblasti po tedanjih hrvatskih velikaših, o katerih v nekaki obliki vendarle poroča Tomaž Arhidijakon, ter nedvomno hkratno priznanje njihovih pravic v feudalnih okvirih (ne v državnopravnem smislu!) na saboru ob nedvomnem Kolomanovem krunanju za kralja Hrvatske« (HZ XIX—XX, 532). On priznaje da su hrvatski feudalci dobili prava od Kolomana. (Zar Q. kaže nešto drugo?) Odakle N. Kl. i B. G. to znaju? Oboje zna za poseban položaj Hrvatske, odnosno hrvatskih plemića prema podacima iz Q. Da nema Q., nitko se ne bi usudio govoriti da su bili pregovori s Kolomanom u smislu da se prizna dalje nesmetano posjedovanje zemlje nego bi se prihvatilo što kaže T. Arcidakon u gl. XVII: »Denique Vladislavo rege migrante ad dominum, Colomanus sibi in regno successit. Hic, cum esset vir ferocis animi, proposuit totam terram usque ad mare dalmaticum suo dominio subiugare. Venit ergo cum multo armorum apparatu, et optinuit ceteram partem Sclauonie, que Vladislauo fuerat pretermissa« (Historia salonitana, ed. Rački, 58). N. Kl. i B. G. ne stoje iza tog Tominog teksta, što bi morali jer niječu Q. Ali oni znaju i govore o pregovorima. B. G. tačno precizira da su hrvatski plemići dobili svoja prava od Kolomana. Oni dakle izbacuju Q. na velika vrata da bi ga indirektno kroz mala uveli u povijest. Osnovno je pitanje u Q.: pregovori o priznanju Kolomanove vlasti uz uvjet da osigura mirno uživanje posjeda i oslobođenje plaćanja poreza, a za uzvrat dobit će vojnu službu. Nijedan izvor XII—XIV st., ponavljam, ne pobija i ne može pobiti te činjenice. Što dakle prijeći da se prizna vjerodostojnost zapisa Q. o pregovorima s Kolomanom 1102?

Prigovor B. G. da tek Lucius u XVII st. uvodi Q. u povijest, nije na mjestu. Zar mu nije poznato da je Lucius prvi objelodanio Q. On je za njega, od istaknutijih povjesničara, prvi doznao. Mnogi povjesničari prije Luciusa zacijelo ga nisu poznavali. To isto vrijedi i za neke druge podatke sadržane u onom izvoru, u kojem se Q. nalazi, a objelodanio ih je također Lucius.

III

U HZ XVIII, 298—300, pozabavio sam se, bez ikakvih većih pretenzija, pitanjem hrvatskog kneza Iljka. Na argumente prof. M. Dinića protiv egzistencije toga kneza iznio sam ovo:

— Recenzija »B« Dandolove kronike u kojoj piše »Yllicus Sclavorum princeps« nije od svih povjesničara prihvaćena kao djelo A. Dandola;

— transformacija tunc > illico > eo tempore je sporna, jer illic, illico je adverb mjesta, a eo tempore adverb vremena;

— postoji u izvorima ime Iljko, kao hipokoristik od Ilija.

B. G. se osvrnuo prilično neugodno na ove primjedbe. Kaže:

a) da ja nisam sâm studirao odnos recenzija A i B Dandolove kronike nego preuzimam mišljenje drugih;

b) da pogrešno izjednačujem illic = illico, a da je illico u stvari adverb vremena, a ne mjesta;

c) da napomena o vlastitom imenu Iljku: Ilcus, Ilchus iz dubrovačkih izvora, kao skrajnje rijetkom primjeru, u vremenu kad hrvatski knezovi imaju domaća imena, ne može se upotrijebiti kao argument u ovom slučaju.

ad a) Ako je M. Dinić pošteno i savjesno iznio suprotna mišljenja o autorstvu A i B recenzije Dandolove kronike, zar je potrebno da ja ponovo čitam te autore i dođem do istih tvrdnji i zaključaka? Imam li pravo reći na temelju iznijetih mišljenja da ne postoji jednodušnost u ocjeni autorstva A i B kronike, ako je ona već u nauci konstatirana? Prigovor B. G. je dakle plitak. Isto kao kad bih ja njemu spočitnuo da navodi neku ispravu prema SCD ili MGH, a nije sam otišao u arhiv da je pročitao (ako se ne radi o nekom sumnjivom pasusu)!

ad b) Ako B. G. misli da illico nije isto što illic, molim ga neka otvori A. Ernout et A. Meillet, Dictionnaire étymologique de la langue latine — histoire des mots, Paris 1959 (četvrto izdanje) pa će pod riječju ilico na str. 309. moći pročitati ovo: »Ilico est issu de *en stlōd > *i(n)>s(t)loco(d)>ilico (v. locus). Il n'y a jamais eu de double l dans le mot; la graphie tardive *illico* est due à un faux rapprochement avec *illic*«. To je odgovor što se tiče oblika illico, illic. Riječ illic može značiti adverb mjesta (to je najčešće): I. de loco, ubi; ali i adverb vremena: II. de tempore: illo tempore, tum. Usp. Thesaurus linguae latinae, Leipzig 1934—64. T. VII pars prior, str. 373. sub illic. Mi se možemo sporiti da li na ovom mjestu illico znači adverb mjesta (što je uobičajeno) ili adverb vremena (što je ipak izuzetak). Ali ima li to smisla? Ako je illico adverb vremena, kakvog smisla ima transformacija: tunc > illico (tj. eo tempore) > eo tempore? Pogotovu ako kronika B ima tekst: »Eo tempore Yllicus Slavorum princeps...«, znači: »eo tempore, yllicus (tj. eo tempore) Slavorum princeps«. Imamo dva puta uzastopce isti adverb vremena! Očito je da tu nešto

nije u redu. Ako nećemo prihvatiti da je Yllicus vlastito ime, tada je bolje ostati na tumačenju teksta da je illico adverb mjesta: »eo tempore illico Slavorum princeps«, ali se postavlja pitanje kako tada protumačiti transformaciju tunc > illico > eo tempore? Stvar nije tako jednostavna da bi se preko nje moralo prelaziti netolerantnom isključivošću.

ad c) Napomena da je Iljko u izvorima krajnje rijedak slučaj vlastitog imena potpuno je bezvrijedna. Ne znam samo kako je često ime Svetoslav kod hrvatskih knezova? Ako neko ime postoji makar i sasvim rijetko, ono postoji i ne može se govoriti da ne postoji.

Čudna mi je žestina B. G. kada kaže da je »Dr Lučić v tem pogledu obilno grešil«, budući da nisam ni na čemu naročito inzistirao. Htio sam samo upozoriti, i sad upozoravam, da u argumentaciji protiv kneza Iljka ima poteškoća i nejasnih mjesta. Na tom i ostajem.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB